

Vinkenbanen, wat zijn dat?

HANS VADER

Men ving vogels om een maaltje vlees op tafel te krijgen. Vooral tussen 1750 en 1850 maakte het vinkenvangen een grote bloeiperiode door. Deze periode liep parallel met het aanleggen van steeds meer buitenplaatsen in de duinzoom. Het waren de landgoedeigenaren die grote vinkenbanen aanlegden. Zij beschikten over voldoende eigen grond en waren kapitaalkrachtig genoeg om een vinkenbaan aan te leggen en één of meer beroepsvinkers in dienst te nemen.

Er is een periode geweest dat op vrijwel ieder landgoed een vinkenbaan aanwezig was. Omdat deze vinkenbanen steeds meer als een statussymbool dienden, werden ze steeds groter en mooier gemaakt. In de vogeltrektijd werden buiten de familieleden ook kennissen en zakenrelaties uitgenodigd. Vaak werd dit gecombineerd met wandelen door de natuur of het jagen op wild. In de avonduren werd er dan behoorlijk getafeld, waarbij de gevangen vinken en het geschoten wild op tafel kwam.

Gestuwde trek

De meeste vinkenbanen werden in het westen van het land aangelegd. Dit was niet toevallig, want juist over de duinen trekken in de herfst de meeste zangvogels naar het zuiden. Nederland zag er vroeger heel anders uit dan tegenwoordig. Vooral Noord-Holland bestond voor een belangrijk deel uit water. Het IJ liep nog tot Beverwijk door en was toen op een aantal plaatsen wel 3 tot 5 km. breed. Het IJsselmeer was nog Zuiderzee en ook de Haarlemmermeer was nog een gevaarlijke binnenzee, waar heel wat schepen vergaan zijn. Al dit water vormde een barrière voor zangvogels, die als echte landvogels een afkeer hebben om grote watervlakten over te steken. Alleen de duinen van Noord en Zuid-Holland vormden een smalle strook land waar de zangvogels "veilig" overheen konden vliegen.

Vogels vangen is al zo oud als de weg naar Rome. In 1578 legt Philips Galle het vogelvangen met slagnetten vast op deze prent. Het slagnet met vogels en de kooitjes met lokvogels zijn duidelijk te onderscheiden. Links onderaan: een gespleten wilgentak met daartussen een aantal vogeltjes geklemd. Op het bruggetje een man met een rits van 50 vinken voor de handel.

Naar Engeland

De meeste vogels die Nederland in de herfst passeren, komen uit Scandinavië, de Baltische staten en tot ver uit Rusland.

Veel vogels hebben (zuid) Engeland of Ierland als einddoel, de belangrijkste trekrichting is dan ook naar het zuidwesten gericht. Op een gegeven moment komen de vogels aan de Noordzeekust. De meeste durven deze zee niet over te steken en kiezen een meer zuidelijke route over de duinen. Uiteindelijk komen ze bij Cap Griz Nez in Frankrijk, waar zij de oversteek durven te wagen. Ook de duinen zagen er vroeger heel anders uit dan tegenwoordig. Vooral het meest westelijke deel bestond uit een stuivende zandvlakte die veel gelijkenis met een woestijn vertoonde. Ook over dit gebied werd door zangvogels niet graag gevlogen, omdat er geen voedsel en schuilgelegenheid aanwezig was.

Steeds groener

In de 17e eeuw werden langs de binnenduinstrand van Kennemerland landgoederen aangelegd. Deze landgoederen werden beplant met veel bomen, zodat deze streek steeds groener werd. Voor zangvogels, waaronder veel vinkachtigen, werd deze regio steeds aantrekkelijker om overheen te vliegen. De eerste grote vinkenbanen werden aangelegd op een zogenaamde trekader. Vooral vinken, wat echte bosvogels zijn, volgen graag een route die langs boomsingels, kleine bosjes of bosranden loopt. Geroutineerde vinkers verkenden eerst het terrein. Als zij één of meer, op het oog geschikte plaatsen gevonden hadden, dan ging men tijdens de trektijd kijken en proefvangen op zo'n plaats. Werd deze geschikt bevonden, dan werd op deze plaats een vinkenbaan gebouwd.

Alleen vinken

Op de grote vinkenbanen werden vrijwel uitsluitend vinken en kepen gevangen. Dit gebeurde op het zogenaamde druipnet. In de bossen rond het landhuis werden vaak met paardenharen strikken lijsters gevangen en op geschikte plaatsen stonden ook nog netten waarin men tijdens de schemering houtsnippen ving. Deze staande netten werden vluw genoemd. Op bleekvelden en in het open duin werden soms met een open net veldleeuwvinken gevangen. Van al deze vangsten werd de boekhouding nauwkeurig bijgehouden. Zelfs het aantal per slag werd genoteerd. Leuk is, dat op veel vinkenbanen per dag ook het weer vermeld werd en tevens de maanstanden en eventuele bijzonderheden.

Door een toeval ontmoette ik in 1995 jhr. M.A. van Lennep. Hij vertelde familie te zijn van de beroemde vinker Cornelis van Lennep die zijn vinkenbaan in Vinkenduin had staan. Dit gebied behoorde vroeger bij het Huis te Manpadt bij Heemstede. Hij gaf mij inzage in de oude vinkenbaanboeken van zijn familie en van enige anderen vinkenbanen. Ik stond versteld van de grote aantallen vinken en andere vogels die vroeger gevangen werden.

Enkele vinkers in actie rond de eeuwwisseling op de oude vinkenbaan in het Jachtduin in de Kennemerduinen bij Santpoort (foto: Gemeentearchief Haarlem).

Hoe werkte zo'n vinkenbaan?

De oudste vinkershuisjes waren van hout, in later jaren werden ze steeds groter en van steen gebouwd. Het huisje was verdeeld in een deel waar de vinker eventueel kon overnachten en als ruimte voor gasten en opslag van materiaal. Het andere deel, het voorhok, is de eigenlijke vangruimte. Hier zijn in de westwand kleine kijkgaten gemaakt, bij dubbele banen ook aan de oostkant. Tevens is er een groter gat of sleuf waar de treklijn door naar binnen komt. Aan de westkant van het vinkershuisje ligt een rechthoekig veldje van ca. 25 m. lang en 5 m. breed. Dit veldje is omgeven door een zandwal, die aan de zuidkant wel 3 á 4 m. hoog kan zijn en beplant is

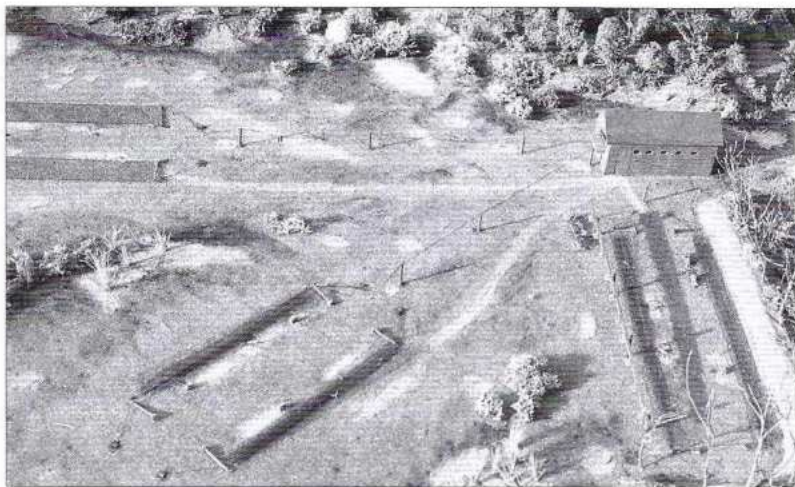
met levende bomen. Op het veldje ligt een slagnet, wat uit twee deuren bestaat. Deze deuren staan door veren onder spanning en slaan na een ruk aan de treklijn gelijktijdig naar elkaar toe. De netten zijn bevestigd aan stokken, die met een scharnierend deel, de lurf, aan de grond vastzitten. Om het net in een smalle strook weer open te leggen, is er een dubbele lijn door het net gevlochten, de gordijnlijn genoemd. Het net zelf wordt het druipnet genoemd. De bomenrij heet het hout en de korte kant aan het eind van het veld heet de hel. Aan de noordzijde was een plank op palen, waaraan kooitjes met lokvogels bevestigd waren, dit werd het heinsel genoemd. Op het veld stonden lokkers (vinken of kepen) in kooitjes en enige lopers. Lopers zijn lokvogels die een dun leren tuigje omhebben. Dit tuigje wordt haampje genoemd. Aan dit haampje kan een dun kettinkje bevestigd worden, waarmee de vogel doormiddel van een pen aan de grond werd vastgezet. Deze lopers kunnen zodoende vrij rondlopen, zolang als het kettinkje is. Ook werd er rijkelijk met voer gestrooid. Op vroegere banen waren vlak langs het net lokvinken aan een roerlijn gebonden. Dit was een lijn die tussen twee palen van 2 meter hoog slap over de grond liep. Aan deze lijn zaten aan dwarslijntjes vaak een dozijn vogels gebonden. Het uiteinde van de lijn liep naar het vinkershuisje. Als de vinker een vlucht vinken zag aankomen, dan trok hij aan de roerlijn, die dan strak tussen de palen werd getrokken. De lokvinken werden met een ruk in de lucht geslingerd en fladderden weer terug. Dit landen van een groepje vinken moest de overvliegende vinken ook tot landen aanzetten.

Zo af en toe komt er ook een roofvogel de vinkenbaan bezoeken, zoals dit sperwerwijfje (foto: Hans Vader).

Blinde vinken

Met zingende lokvinken op het net, zijn wilde vinken nog makkelijker te lokken. Om vinken in de herfst aan het zingen te krijgen, moeten ze in de zomer al een speciale behandeling ondergaan. Eerst werden mannetjes vinken geselecteerd, die een goede zang hadden. Dan werd van deze vinken, met een gloeiende stopnaald de oogleden aan elkaar gebrand. Als de brandwond genezen was, kon de lok-

Op de foto zien we een maquette van een vinkenbaan (foto: Hans Vader).

vink de oogleden niet meer openen. Door de oogleden heen kon de lokvink nog wel het verschil zien tussen licht en donker. Deze vogels werden in een zogenaamde muiltkast geplaatst. Dit was een kast met schuifdeurtjes. De eerste tijd werden de vogels in het donker gehouden, maar met het naderen van de herfst werden de schuifdeurtjes steeds iets verder open gezet. De vogels zagen het daardoor steeds lichter worden en waren in de veronderstelling dat het voorjaar was aangebroken en begonnen te zingen. Als de zingende lokkers eenmaal op de baan stonden en er waren één of meer vinken die na een tijdje niet meer zongen, dan werden ze luistervinken genoemd. Deze waren voor de vinker waardeloos en werden gedood.

Zeer hoge aantallen

Dat het vroeger om zeer hoge aantallen gevangen vinken ging, bleek bij het nalezen van de oude vinkenbaanboeken. In de bloeitijd van het vinkenvangen, zo tussen 1750 en 1850 waren er alleen al tussen Bloemendaal en de Keukenhof minstens 27 vinkenbanen bekend. Deze waren niet alle gelijktijdig aan het vangen, maar gemiddeld zullen het wel 15 á 20 banen geweest zijn. Uit de vinkenbaanboeken bleek dat goede banen gemiddeld ruim 5000 vinken per jaar vingen en minder goede zo'n 3000 vinken. Alleen al in Kennemerland zijn er per jaar 80-100 duizend vinken gevangen. Voor heel Nederland zouden dit wel eens 120-200 duizend vinken geweest kunnen zijn. Toch ging gedurende vele tientallen jaren het aantal vinken niet achteruit. Op één Hofstede, Veen en Duin in Bloemendaal,

Ook de watersnippers komen wel eens op de vinkenbaan. Hier krijgen drie watersnippers een herinnering aan hun komst (foto: Hans Vader).

werden over een periode van 24 jaar gemiddeld ruim 1000 lijsters per jaar gevangen. In goede jaren kon het aantal tot boven de 2200 oplopen. Op alle landgoederen samen, zullen er jaarlijks toch wel enige tienduizenden lijsters gevangen en geconsumeerd zijn.

Met de toenemende bebossing van de binnenduinenrand vielen de trekaders uiteen en werd de vinkentrek over een breder front verspreid. Goede vinkenbanen kwamen midden in het bos te liggen en werden soms verplaatst in westelijke richting, waar de duinen minder begroeid waren. Toch liepen de vangsten steeds meer terug, waardoor vele vinkenbanen al vóór 1900 niet meer gebruikt of gesloopt werden.

De genadeslag kwam, toen de vogelwet in 1912 het vangen van vinken voor de consumptie verbood. Wel stond de wet het vangen van kooivogels nog toe. Dit werd echter in 1933 sterk beknót, waardoor het vangen praktisch onmogelijk werd.

Oude gezegden

Veel woorden en gezegden die momenteel nog gebruikt worden, stammen uit de vinkertijd. De meest bekende is wel, beter één vogel in de hand dan tien in de lucht. De woorden "toe maar", betekenen nu, ga je gang maar. Een beroepsvinker zei dit vroeger tegen een gast, als hij toestemming gaf om het net dicht te slaan, toe betekende namelijk dicht. Soort zoekt soort, je slag slaan en bij de lurven grijpen betekende; op een lokvink zal een vink afkomen, als er met het net gevangen werd, dan werd er een slag geslagen en om het net weer open te leggen, moest je het eerst bij de lurven pakken (scharnierende stok waar het net aan vast zit). Een bekend grapje op een vinkenbaan was het volgende; als er enige vinken gevangen werden, pakte de vinker er één en liep er mee naar een gast. Hij zei dan, moet je eens aan z'n adem ruiken, hij stinkt naar uien. Als nieuweling trapte men hier altijd in en rook aan de adem van de vink. Steevast hapte de vink met z'n stevige snavel in de neus van de gast. Deze was dan letterlijk en figuurlijk bij de neus genomen.

Vinkenbanen en vogels ringen

Het vogels vangen met een vinkenbaan gebeurt nog steeds, maar gelukkig niet meer als vroeger. Nu bedienen vogelringers zich van het eeuwenoude ambacht om zoveel mogelijk vogels te kunnen ringen. Dit mag alleen met een speciale vergunning die ontheffing. Er zijn nu ca. 10 vinkenbanen langs de kust, van de waddeneilanden tot en met Zeeland. Hiervan zijn er nog twee in Zuid-Kennemerland. De huidige vinkenbanen lijken met uitzondering van de vluchtduur op de vroegere vogelbanen. Tegenwoordig worden de vinkenbanen ook wel vogelringstation genoemd, mede omdat lang niet meer alleen van de slagnetten gebruik wordt gemaakt. Sinds de invoering van zogenaamde mistnetten bij de vinkenbanen worden hiermee vaak zelfs meer vogels gevangen dan met de slagnetten. Mistnetten zijn zeer dunne nylonnetten die verticaal tussen twee stokken gespannen tussen de struiken staan opgesteld. Het net is door spanlijnen in vier zakken verdeeld. Vooral insectenetende vogels, die al voedsel zoekend van struik naar struik vliegen worden in deze bijna onzichtbare netten gevangen. Op de druppel en open netten worden nog maar weinig lokvogels gebruikt. Met de ontdekking dat vogels

Boven: Veel zeldzaamheden blijven normaal gesproken onopgemerkt. Dankzij de vogelringstations weten we dat bijvoorbeeld de zeer zeldzame waterrietzanger blijkbaar ook wel eens over ons land vliegt (foto: Hans Vader).

Rechts boven: Duidelijk te zien is dat dit vuurgoudhaantje voorzien is van een ringetje. Mocht dit kleine vogeltje ooit sneuvelen en gevonden worden, dan kunnen we traceren welke route dit vogeltje gevlogen heeft (foto: Hans Vader).

ook met elektronisch voortgebracht geluid te lokken zijn, brak een nieuwe tijd aan. Lokvogels werden vervangen door cassette-recorders in de hut en luidsprekers op de baan. Men kan nu elke vogelzang laten horen op ieder gewenst moment. Er zijn nu zelfs vinkenbanen die flinke aantallen steltlopers vangen op het open net, door gebruik te maken van de baltsgeluiden van de gewenste soorten. Werden er vroeger vooral veel vinken gevangen, de laatste tien jaar vangt men steeds minder vinken. In heel Nederland zijn dit jaarlijks nog geen 4000 exemplaren. Daartegenover staat, dat het aantal vogelsoorten wat nu jaarlijks gevangen wordt tussen de 80 en de 100 ligt.

Waarom nog vogels vangen?

Het vangen van vogels gebeurt nu ten behoeve van het ringonderzoek. Dit werk is leuk en spannend, maar ook wetenschappelijk. Van de gevangen vogels worden de soort, geslacht, leeftijd, vleugellengte, vetgraad, gewicht en rui genoteerd. Bij zeldzame

soorten ook nog de lengte van loopbeen, tenen, snafel, schedel, staart en eventuele bijzonderheden. De kennis over en de determinatie van vogels is bij de ringers enorm toegenomen. Deze kennis wordt onder andere gebruikt voor de vogelbescherming. Tevens is het een aanvulling op de vogelinventarisaties. De beheerders van terreinen kunnen aan de resultaten van het ringonderzoek het belang van hun terrein voor vogels aflezen en hun beheermaatregelen toetsen. Dit is vooral het geval als er ook buiten de trektijd wordt gevangen. De waarden van een terrein stijgt onder anderen met het aantal vogels en het aantal vogelsoorten die er broeden. Maar ook de aantallen vogels die als overwinteraar of doortrekker van het gebied gebruik maken, doen de waarde van een terrein stijgen. Zeker als hierbij ook nog zeldzame- of kwetsbare vogelsoorten zitten.

Hans Vader is medewerker van het Vogelringstation Amsterdamse Waterleidingduinen.

Hans Vader maakt het drupnet in orde voor de vangst (foto: Hans Vader).